

Ocjene i prikazi

Zrinka Nikolić Jakus, *Uvod u studij povijesti: historiografski praktikum*, Leykam international, Zagreb 2008, 175 str.

Na nekim su hrvatskim sveučilištima uvođenjem tzv. bolonjske reforme akademske godine 2005/2006. na studiju povijesti izvršene promjene i na predmetu koji se do tada uglavnom nazivao "Uvod u znanost o povijesti" i izvodio na prvoj godini s ciljem upoznavanja studentica i studenata s odrednicama historije kao discipline i s njezinom poviješću. Promjene koje su provedene na studiju povijesti na Filozofskim fakultetima u Zagrebu i Splitu odnosile su se na podjelu tog predmeta na tri nova predmeta raspoređena u tri semestra, pa je za I. semestar oblikovan "Historiografski praktikum", za V. semestar "Povijest historiografije", a za VI. semestar predmet "Suвремена historiografija". Do sada su se taj predmet i sve tri njegove reformirane sastavnice kao osnovnom literaturom na hrvatskom jeziku uglavnom služili knjigom Mirjane Gross, *Suвремена historiografija : korijeni, postignuća, trajanja* (Zagreb 1996; prije toga knjiga *Historijska znanost*, Zagreb 1976), koja je u značajnoj mjeri sadržavala gradivo potrebno za taj predmet. Iako su te knjige M. Gross prva udžbenička djela iz povijesti historiografije u hrvatskoj historiografiji, i dalje je itekako ostajalo mjesta za nove sveučilišne udžbenike iz te problematike.

Jedan od poželjnih i potrebnih novih sveučilišnih udžbenika vezanih uz to

područje objavila je 2008. dr. Zrinka Nikolić Jakus, docentica na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, na kojem predaje hrvatsku srednjovjekovnu povijest te izvodi zajedno s dr. Mladenom Tomoradom predmet "Historiografski praktikum" od njegovog pokretanja 2005/2006. godine. Naziv predmeta "Historiografski praktikum", za čije je izvođenje ovaj udžbenik napisan, dobro označava sadržaj koji taj predmet pokriva pa je tako knjiga Z. Nikolić Jakus "priručnik, kojemu je osnovni cilj praktičnim i primjenjivim informacijama olakšati studij povijesti", odnosno preciznije, treba, prema njezinim riječima, pomoći u počecima istraživačkog rada i predočavanju rezultata prvih istraživačkih koraka. Praktična orijentacija udžbenika ogleda se tako u pružanju čitavog niza korisnih naputaka koji učenicima, studentima, profesorima i ljubiteljima povijesti omogućavaju solidno upoznavanje s istraživačkim osnovicama i konvencijama unutar onoga što podrazumijevamo pod historijskom znanošću.

U prvom od ukupno osam poglavlja autorica govori o razlikovanju pojmova "povijest", "historija" i "historiografija". Naglasila je da pojam "povijest" označava i "samu prošlost i proučavanje prošlosti". Zbog te dvojnosti, u hrvatskoj historiografskoj terminologiji za povijesnu zbilju upotrebljava se pojam "povijest", a za bavljenje prošlošću pojam "historija". Autorica je zatim u navođenju granâ historijske znanosti, uz uobičajene (političku, društvenu ili socijalnu, kulturnu, ekonomsku

ili gospodarsku i vojnu historiju), spomenula i historiju okoliša ili ekohistoriju, historijsku antropologiju, rodnu i oralnu historiju te psihohistoriju i mikrohistoriju. Prikazala je podjelu na povijesna razdoblja, pri čemu je posebno obradila problem periodizacije, odnosno na primjeru srednjeg vijeka ukazala na različite poglede inozemne i hrvatske historiografije oko razdiobe povijesnih razdoblja.

Drugo poglavlje posvećeno je povijesnim izvorima, njihovom određivanju i vrstama. Prilikom definiranja pomoćnih povijesnih znanosti autorica je osim uvriježeno navođenih ukratko predstavila i prozopografiju, kojom se, pomoću istraživanja biografija odabranih pojedinaca, daje opća slika neke grupe ili skupine. Također je donijela popis najvažnijih hrvatskih priručnika o pomoćnim povijesnim znanostima. U tom je poglavlju uz korištenje izvora obrađeno i korištenje historiografske literature u istraživanju te ukazano da i literatura može postati izvor u sklopu novih proučavanja, napose unutar povijesti historiografije. Autorica je na kraju poglavlja iznijela iscrpan i vrlo koristan pregled najznačajnijih zbirki povijesnih izvora u rasponu od stare do suvremene povijesti.

U trećem poglavlju opisan je mogući tijek potrage za izvorima i literaturom za potrebe određenog istraživanja, s posebnom pažnjom na konzultiranje specijaliziranih enciklopedija, leksikona, bibliografija, baza podataka i knjižnica, pri čemu su posebice obrađene neke proturječnosti koje prate upotrebu interneta u svrhu traganja za izvorima i literaturom.

Četvrto poglavlje govori o arhivima i arhivskoj građi te njezinom organiziranju

u fondove i zbirke. Autorica je spomenula uvjete i načine korištenja građe u arhivima, a ukratko je prikazala povijest hrvatskih arhivâ i opisala Hrvatski državni arhiv (HDA). Navela je i druge arhive u Hrvatskoj te izdvojila inozemne arhive važne za proučavanje hrvatske povijesti.

U petom poglavlju autorica je ukazala na značenje muzeja za povjesničarke i povjesničare te u kratkim crtama predočila povijest muzeja i osnivanje prvih muzejskih zbirki i prvih muzeja na hrvatskim prostorima.

Šesto poglavlje posvećeno je znanstvenim publikacijama, napose historiografskim časopisima. Autorica je opisala kako se klasificiraju tekstovi u časopisima i govorila o prvim hrvatskim historijskim časopisima i kategorizaciji sadašnjih hrvatskih časopisa. Kao ilustraciju važnosti koju historijski časopisi imaju za kretanja u historiografiji, spomenula je primjer jednog od najpoznatijih historijskih časopisa, francuskog časopisa *Annales*, čiji su suradnici, vodeći svjetski povjesničari Lucien Febvre, Marc Bloch, Fernand Braudel, Georges Duby, Jacques Le Goff i drugi, unijeli različite inovacije u historiografiju i otvorili brojna nova područja istraživanja.

U sedmom poglavlju Z. Nikolić Jakus piše o nizu tema povezanih sa započinjanjem istraživanja i iznošenjem njegovih rezultata. Detaljno je opisala problematiku studentskog odabira teme istraživanja i naglasila važnost preciznog formuliranja odgovarajućeg istraživačkog pitanja. Autorica je uputila na oblikovanje strukture istraživanja i rada (od uvodnog dijela, zatim pregleda izvora i opsega istraženosti teme, preko glavnog

dijela rada, do zaključka te popisa izvora i literature). Nakon govora o stilu pisanja historiografskih radova, značajnu pažnju posvetila je problemu plagijata u znanstvenoj zajednici, što do sada nije bilo prisutno u sličnim priručnicima i udžbenicima. S obzirom na problematiku plagijata, autorica je iznijela upute o pravilnom preoblikovanju i citiranju korištenih izvora i literature u tekstu.

Osmo poglavlje odnosi se na pisanje bibliografskih jedinica i znanstvenih bilješki. U tom se opsežnijem poglavlju nalaze detaljne i korisne "upute i primjeri za pisanje bibliografskih jedinica za razne vrste radova koje najčešće koriste i citiraju povjesničari", odnosno opisano je kako navoditi u tekstu ponajprije knjige i članke, ali i niz drugih mogućih izvora. Autorica je također detaljno prikazala pisanje znanstvenih bilješki u fusnotama na dnu stranice ili na kraju teksta te stilove i pravila njihova pisanja.

Na kraju knjige, u sedam priloga koji obuhvaćaju sedamdesetak stranica, navedene su vrlo korisne informacije za istraživače. U prvom prilogu, na tridesetak stranica, iscrpno su navedena različita izdanja objavljenih zbirki izvora, što je vrijedna početna informacija za studente, ali i za povjesničare. U sklopu toga donesen je popis objavljenih izvora o povijesti pojedinih hrvatskih gradova. U drugom prilogu autorica je iznijela osnovne informacije o hrvatskim znanstvenim knjižnicama. Treći prilog donosi korisne informacije o hrvatskim arhivskim ustanovama i građi koju čuvaju, a četvrti prilog odnosi se na određene hrvatske muzeje i njihove zbirke. U petom prilogu popisani su hrvatski

historijski časopisi. Šesti prilog ukratko predstavlja brojne hrvatske povijesne udruge. Na kraju je, u sedmom prilogu, autorica iznijela niz kratica koji se upotrebljavaju u povjesničarskoj struci.

Nakon prikaza tema kojima se knjiga bavi, rekao bih nešto o pristupu i korisnosti knjige. Knjiga je značajna jer svojim sadržajem i priložima okuplja na jednom mjestu brojne i raznolike informacije o historiji kao disciplini, koje mogu biti korisne učenicima, studentima, povjesničarima te drugim istraživačima. Važno je također što autorica uz hrvatske upućuje i na inozemne zbirke izvora, arhive, muzeje, razne internetske portale i drugo. Z. Nikolić Jakus istraživački se bavi srednjovjekovnom poviješću, no u knjizi je pokušala da primjerima budu zastupljena sva povijesna razdoblja, kako bi knjiga bila zanimljiva različitim korisnicima. Riječ je sveučilišnom udžbeniku namijenjenom prvenstveno studentima, kojima se autorica izriješkom i obraća, no knjigom se mogu služiti i drugi koji su zainteresirani za problematiku uvođenja u istraživački rad, napose motiviraniji učenici te zaljubljenici u povijest. To je postignuto preglednošću knjige i jednostavnim jezikom kojim je pisana i koji omogućuje njezinu pristupačnost širem krugu čitatelja, a ne samo stručnjacima. Dodatnoj pristupačnosti teksta pridonosi i pružanje primjera iz vlastite autoričine istraživačke i nastavničke prakse. Zbog svega toga, ali i zbog korisnosti knjige, smatram da bi bilo dobro kad bi i srednjoškolski profesori upoznavali određene učenike s njom, napose u vezi s pristupom istraživanju i normama

pisanja znanstvenog teksta, kako bi neki učenici s djelomičnim znanjem u vezi toga već dolazili na fakultet.

Mogući su, naravno, razni pristupi pisanju takvih sveučilišnih udžbenika, pri čemu je potrebno donijeti odluku koliko se npr. usredotočiti samo na stručnu, a koliko na potencijalnu širu publiku, gdje se zaustaviti u sadržaju i koncipiranju knjige, odnosno koliko ulaziti u daljnje odrednice istraživačkog postupka povjesničara (da li npr. obrađivati proces interpretacije itd.), koliko prostora posvetiti pojedinim pristupima historijskih subdisciplina, koliko govoriti o znanstvenoj produkciji i otvorenim istraživačkim pitanjima i područjima u hrvatskoj historiografiji te koliko inače ulaziti u detalje itd. Autorica i izdavač ovog priručnika vodili su se korisnošću i pristupačnošću knjige široj publici i zato je preporučam zainteresiranim čitateljicama i čitateljima časopisa *Povijest u nastavi*.

Branimir Janković

Andrej Rahten, *Savezništva i diobe – Razvoj slovensko-hrvatskih političkih odnosa u Habsburškoj Monarhiji 1848.-1918., Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb 2008, 302 str.*

Knjiga Andreja Rahtena, u slovenskom izvorniku, *Zavezništva in delitve. Razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji (1848.-1918.)*, izašla je u Ljubljani 2005. godine. U Sloveniji je u posljednje tri godine izrađeno nekoliko doktorskih disertacija i magistarskih radnji (npr. knjiga Marka

Zajca, *Gdje slovensko prestaje, a hrvatsko počinje. Slovensko-hrvatska granica u XIX. i početkom XX. stoljeća*) koje se bave tematikom slovensko-hrvatskih odnosa u drugoj polovici 19. stoljeća i početkom 20. stoljeća. To pruža mogućnost za upotpunjavanje slike o kompleksnosti tih odnosa i daje poticaj čitatelju za daljnje kritičko promišljanje o ovoj temi. Rahtenovo interesno žarište jest problematika suradnje između hrvatskih pravaša i slovenskih katoličkih narodnjaka u kontekstu visoke politike u Beču i diplomatskih aktivnosti Monarhije na Balkanu. Autor je pretežito usmjeren na razdoblje kraja 19. i početka 20. stoljeća, dok mu za period do 1870. prvenstveno služe radovi Petra Korunića. Primarni izvori su mu slovensko i hrvatsko novinstvo. Istraživanjem je obuhvatio arhive i knjižnice u Beču, Ljubljani i Zagrebu. Uz uvod, knjiga je sadržajno podijeljena na 16 poglavlja i epilog.

U prvom poglavlju (*Narodni preporod i ilirski pokret*, 19-34) autor daje osnovni pregled i usporedbu hrvatskog i slovenskog narodnog preporoda do 1848., stavljajući naglasak na Stanka Vraza kao glavnog slovenskog predstavnika ilirizma. Također prikazuje oblikovanje osnovnih elemenata budućih političkih koncepcija o slovensko-hrvatskom jedinstvu – gledište da su Slovenci “planinski Hrvati” i interpretacija Pragmatičke sankcije iz 1712. po kojoj vladarica Hrvatske može biti samo ona pripadnica dinastije Habsburg koja upravlja i Štajerskom, Koruškom i Kranjskom.

Drugo poglavlje (*Pod zaštitom Jelačićeve konjice*, 35-44) obuhvaća revolucionarnu 1848. godinu. U Sloveniji

nastaje program Ujedinjenja Slovenija, koji ide za ujedinjenjem Slovenaca na teritoriju Kranjske, Štajerske, Koruške, Goričke, Trsta i Istre. Prvi ga je formulirao klagenfurtski prvostolni kapelan Matija Majar Ziljski koji zajedno sa štajerskim društvom Slovenija teži sjedinjavanju s Hrvatskom u "wahre Verbindung". Za njega u Hrvatskoj postoji problem dvojstva povijesnog i narodnog prava koji se razrješuje zakonskim člankom 11. u kojem se traži sjedinjenje hrvatskih i slovenskih zemalja te Vojvodine Srpske u jugoslavenski savez unutar Austrije.

U trećem poglavlju (*Jačanje jugoslavenske ideje među Slovencima*, 45-57) autor obrađuje slovensko-hrvatsku suradnju kroz ideologiju jugoslavenstva. Iz jasnih razloga (doba neoapsolutizma), nakon kraja revolucionarnih zbivanja hrvatsko-slovenski odnosi su se nalazili uglavnom u kulturnoj sferi. Za autora prijelomni trenutak u ponovnom političkom približavanju predstavlja govor Janeza Bleiweisa na obljetnici smrti Nikole Šubića Zrinskog te oblikovanje mladoslovenske struje koja daje novi elan težnjama za ujedinjenjem kako slovenskih zemalja, tako i njih s Hrvatskom. Vrhunac tih težnji su sastanak u Sisku i kongres južnoslovenskih političara u Ljubljani 1870., gdje je oblikovan program ujedinjavanja svih južnih Slavena Habsburške Monarhije.

Četvrto poglavlje (*Pravaši i "planinski Hrvati"*, 59-72) opisuje odnos pravaške ideologije prema Slovencima. Autor navodi temeljne postavke Starčevića i Kvaternika, naglašavajući pankroatističke ideje o Slovencima kao "alpskim",

tj. "planinskim Hrvatima" te važnost Pragmatičke sankcije kao državnopravne podloge za sjedinjenjem slovenskih zemalja s Hrvatskom. Uz opis ovih ideja, autor daje i prikaz negativnih reakcija Slovenaca na njih te dominantnost jugoslavenske koncepcije sjedinjenja.

Petim poglavljem (*Doba zdravica*, 73-83) autor nas uvodi u kvalitativno drugačije hrvatsko-slovenske odnose koji se oblikuju u izmijenjenim političkim okolnostima. U Kranjskoj dolazi do rascjepa Narodne stranke na Katoličku narodnu stranku i Narodnu naprednu stranku, a u Hrvatskoj pravaši postaju važan politički čimbenik i time prvi partner Slovenaca. Radi tog partnerstva Slovenci prihvaćaju neke elemente pravaške ideologije, a prvi koji se približavaju pravašima su naprednjaci.

U šestom poglavlju (*Vezivanje slovenskih katoličkih narodnjaka uz hrvatsko državno pravo*, 85-93) autor obrađuje djelatnost druge slovenske stranke, Katoličke narodne stranke, i njeno preuzimanje vodstva u oblikovanju slovensko-hrvatskog savezništva. Glavnu zaslugu za tu promjenu vidi u usponu Janeza Kreka i Ivana Šušteršiča na čelo stranke.

Sedmo poglavlje (*Jugoslavensko pitanje u politici austro-ugarskih vladinih krugova*, 95-106) bavi se analizom različitih koncepcija rješenja jugoslavenskog pitanja i problema aneksije Bosne i Hercegovine. Autor prikazuje 3 koncepcije, ministra vanjskih poslova Aehrenthala, ministra financija Buriana i ugarskog ministrapredsjednika Wekerlea. Aehrenthalova koncepcija bila je subdualistička, sjedinjenje Bosne i Hercegovine te Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom pod krunom

Sv. Stjepana, ali je ostavljala i mogućnost za trijalizam. Burianova koncepcija imala je dvije varijante, prvu koja je bila za "prošireni dualizam", ali bez mogućnosti trijalističkog uređenja države te druga po kojoj bi Bosna i Hercegovina postale poseban Reichsland pod izravnom kontrolom krune. Wekerleova koncepcija pozivala se na ugarsko državno pravo i zahtijevala direktno priključenje Bosne i Hercegovine Ugarskoj bez diranja u dualizam.

U osmom poglavlju (*Zajednička borba za Istru*, 107-115) autor se osvrće na slovensko-hrvatsku suradnju u Istri. Prikazuje karakteristike te suradnje, poput specifičnog pravaštva koje nije negiralo slovensku nacionalnu individualnost nego ju podržavalo i prihvaćalo, velik udio svećenstva u toj suradnji te nerazdvojivost političkih ciljeva koje je očitovano u održanju narodne sloge.

Deveto poglavlje (*Slovensko-hrvatska suradnja u bečkom parlamentu*, 117-134) daje prikaz nestalnosti slovensko-hrvatskih odnosa i različite političke koncepcije koje su i jedni i drugi ili stvarali ili podržavali. U ovom poglavlju najviše dolaze do izražaja i savezništva i diobe između slovenskih i hrvatskih političara, pri čemu autor daje glavni naglasak na djelatnosti Ivana Šušteršiča.

Glavna svrha slovensko-hrvatske suradnje bilo je oblikovanje posebne državne zajednice unutar Monarhije u kojoj bi Slovenci i Hrvati našli utočište pred njemačkim i mađarskim pretenzijama – trijalizam. Programe koji idu za time autor obrađuje u desetom poglavlju (*Trijalističke koncepcije slovenskih i hrvatskih političara*, 135-146).

Razaznaje i uspoređuje 3 osnovne koncepcije, koncepciju slovenskih pučana pod vodstvom Šušteršiča, dalmatinsku oko Prodanovih "čistih" pravaša te onu Josipa Franka. Glavna sličnost između tih koncepcija je oslanjanje na dinastičke interese, tj. velikoaustrijski krug, a različitost je mogućnost užeg trijalizma (bez slovenskih zemalja) u koncepciji Velike Hrvatske Josipa Franka.

U jedanaestom poglavlju (*Na prestolonasljednikovoj šahovnici*, 147-160) autor analizira prisutnost trijalizma u velikoaustrijskom krugu oko prestolonasljednika Franje Ferdinanda. Na temelju memoarske literature i korespondencije uočava prisutnost nekoliko varijanti trijalizma koje idu od najčešće varijante užeg trijalizma (Hrvatska, Slavonija, Dalmacija, Bosna i Hercegovina), preko Bosne i Hercegovine kao posebne treće jedinice do varijante koja bi uključivala i slovenske zemlje. Pri tome autor naglašava da je razlog razmišljanja o trijalizmu bio čisto pragmatičan, on je trebao poslužiti kao sredstvo za stvaranje Velike Austrije. Na kraju se osvrće na motive sarajevskih atentatora u kojima također vidi potvrdu da je Franjo Ferdinand ozbiljno razmišljao o preustroju Monarhije.

Dvanaesto poglavlje (*Prvi hrvatsko-slovenski sabor*, 161-169) obrađuje vrhunac slovensko-hrvatske političke suradnje koja je postignuta na tom saboru stvaranjem jedinstvene Hrvatsko-slovenske stranke prava. Razloge slovenskog inzistiranja na političkom jedinstvu autor ne vidi toliko u ideološkoj sferi koliko u praktičnoj politici. Ako su se Slovenci htjeli obraniti od germanizacije i stvoriti jedinstvenu zemlju,

doduše unutar Monarhije preuređene na trijalističkom konceptu, morali su steći podršku prestolonasljednika, a ta podrška bila je moguća jedino uz prislanjanje na Hrvate i hrvatsko državno pravo.

Višeslojnost slovensko-hrvatske suradnje, vezivanje slovenske budućnosti uz hrvatsku, ali i ideološki temelj koji stoji iza svake politike, autor je prikazao u trinaestom poglavlju (*Veze između Slovenskog i Hrvatskog katoličkog pokreta*, 171-187). Pokazuje da su u očima slovenskih političara budućnost i kakav takav opstanak slovenske posebnosti bili mogući samo uz oslanjanje na Hrvate, čak i uz cijenu kroaizacije (ideje Aleša Ušeničnika). Slovenski pučani (1905. Katolička narodna stranka se preimenovala u Slovensku pučku stranku) nisu samo tražili partnere u svojim nastojanjima nego su i proaktivno djelovali u cilju stvaranja jakog hrvatskog katoličkog pokreta i to na dvije razina; na pedagoškoj kroz rad i učenje Janeza Kreka te na političkoj gdje su išli za stvaranjem srodnih kršćansko-demokratskih stranaka u hrvatskim zemljama. Zanimljivost koje se autor tu dotiče jest ideološki moment u praktičnoj politici. To je vidljivo u odnosu glavnih aktera prema položaju Srba u novoj državnoj jedinici (trebali su biti podređeni element) te u načelnom odbijanju trijalizma od nekih političara ako bi bio na liberalnim zasadama.

U četrnaestom poglavlju (*Slom trijalističkog savezništva*, 189-202) autor prikazuje krhkost savezništva između pravaša i pučana. Navodi dvije vrste izvora za taj neuspjeh - vanjske i unutarnje. Bez podrške ključnih političkih čimbenika Monarhije, austrijske i mađarske elite, a uz kulminaciju trzavica između Kreka

i Šušteršiča te između pravaških struja, ideja trijalizma bila je neostvariva.

Daljnje razilaženje pravaških struja te Kreka i Šušteršiča, novi neuspjeli pokušaji promjene državnopravnog položaja Slovenaca i Hrvata te izjalovljene nade u novog vladara, glavni su elementi petnaestog poglavlja (*Put do Svibanjske deklaracije*, 203-212). Svibanjskom deklaracijom se kao prvi vođa Slovenaca afirmirao Anton Korošec, a sama deklaracija predstavljala je minimalno rješenje jugoslavenskog pitanja.

U zadnjem poglavlju (*Između Austro-Ugarske i Jugoslavije*, 213-234) autor prikazuje nesnalažljivost i nesposobnost vladajućih krugova da uvide nužnost rješenja jugoslavenskog pitanja i na taj način pokušaju održati Monarhiju. Također kroz djelatnost sada već marginaliziranog Šušteršiča pokazuje tragediju osoba koji su i pred sam kraj pokušavali ostvariti svoje političke vizije i održati Monarhiju na životu.

U epilogu autor u osnovnim crtama opisuje novu političku konstelaciju nastalu stvaranjem jugoslavenske države.

Vedran Mikac

Elizabeth Abbott, *Povijest celibata*, VBZ, Zagreb 2007, str. 527 (s engleskog prevela Radha Roje-Belčec)

Knjiga kanadske znanstvenice i profesorice koledža Trinity Provost na Sveučilištu u Torontu prikazuje povijest celibata kao društveno uvjetovanog fenomena kroz različita vremenska razdoblja i različite društvene sredine.

Još od antičke Grčke predbračna čednost djevojaka smatrana je imperativom. Djevice su bile boginje Artemida, Atena i Hestija te mudre Pitije. U Rimu je također djevicama-vestalkama povjereno čuvanje rimskog nacionalnog blaga, ognja koji je simbolizirao državu i bio suštinski vezan uz uspješno funkcioniranje čitave nacije, te su one jedine među svim rimskim ženama uživale zakonska prava kao muškarci. Svojevrsna povezanost djevičanstva s mudrošću i moralnošću nastavila se i u razdoblju ranog kršćanstva kada su crkveni oci upravo celibat smatrali pokazateljem svetosti. Moglo bi se reći da od tada počinje kršćanska opsjednutost čednošću. Kasnije kršćanstvo karakteriziraju brojni samostani s dogmom *ora et labora (moli i radi)*, koja govori sama za sebe – u njima nije bilo mjesta zadovoljavanju nikakvih seksualnih potreba. Prvi zahtjevi za nametanje svećeničkog celibata potječu iz 4. stoljeća, a u 13. stoljeću ta je bitka okončana pobjedom. Imajući na umu važnost koju je kršćanstvo posvećivalo celibatu, upravo revolucionarnim se mogu nazvati zaključci Martina Luthera iz 16. stoljeća da je celibat teološki pogrešan, neprirodan i time opasan te da se pridržavanjem celibata nitko neće “umiliti” Bogu, jer Bog nije obdario sve ljude “darom” pridržavanja celibata. Dapače, rijetki su ga posjedovali, poput Isusa Krista. Onovremeni ženski pandan strogih muških samostana je bio beginski pokret koji potječe iz 12. stoljeća s područja današnje Belgije, a osnivačicama se smatraju Lambert le Begne i Marie d’Oignies. *Begine* su žene koje su se posvetile čednosti i

siromaštvu, udružile imovine i osnovale duhovne ili boravišne zajednice, a cilj im je apostolsko služenje među ljudima. Uz siromaštvo, poniznost i milosrđe, i celibat su smatrale temeljnom odrednicom pokreta. Uz takve žene koje su se dobrovoljno odricale svjetovnog života, tisuće djevojaka bilo je zatvoreno u kršćanske samostane protiv svoje volje, a glavni razlozi su ležali u “politici” obitelji. Roditelji su zaredivanje kćeri smatrali korisnim jer se obiteljsko nasljeđe tada nije trebalo dijeliti na previše dijelova/miraza, to je također bio način kako se “riješiti” izvanbračnih kćeri, jer su opatice u očima zakona bile “mrtve”, ili kako sakriti retardirane ili deformirane kćeri da ne sramote obitelj. Zbog toga su, prema riječima autorice, sve do 18. stoljeća samostani služili kao prava “odlagališta neprikladnih žena”. No, istodobno su postojali “slobodniji samostani”, kao npr. u 14. st. benediktinski samostan Sant’ Angelo di Contorta u Veneciji ili engleski samostan Cannington u Somersetu, koji su “više bili nalik bordelima negoli samostanima”. Tamošnje opatice su uživale u svim blagodatima svjetovnog života, odlazile su na zabave, imale ljubavnike i rađale djecu. Zanimljivo je dodati da su u 16., 17. i 18. stoljeću u Francuskoj i Italiji mladi bogataši obilazili samostane u potrazi za mladim ljubavnicama! Slijedeći službeno dogmu i dvije kršćanske sekte, *šejkeri* i *Zajednica Božanskog oca*, seksualnost su smatrale korijenom svega ljudskog zla. Sektu *šejkera* utemeljila je Engleskinja Ann Lee, a uz seksualnost su prezirali i obitelj. Nakon emigriranja u Ameriku početkom 19. stoljeća osuđivani su kao

razaratelj braka. S druge strane, “naju-spjешnija američka kršćanska celibatska zajednica u 20. st.“, *Zajednica Božanskog oca* Georgea Bakera, spol i rasu smatrala je “besmislenim oznakama“. I dok su šejkeri erotske osjećaje “tjerali” divljim plesom i pjevanjem, pripadnici *Zajednice* su zbog iste svrhe organizirali bogate objede gdje su se “prežderavali“.

Što se tiče drugih velikih svjetskih religija, hinduisti spermu smatraju moćnom i dragocjenom i vjeruju da njezino čuvanje pomlađuje, a i budizam, koji je tradicionalno samostanska religija, zahtijeva od svojih redovnika celibat. Stara indijska religija đainizam odbacuje sve svjetovne želje i zadovoljstva, pa tako i seksualno. Poput drevnih Grka i Rimljana, i Inke i Babilonci su imali samostanske djevice koje su nazivane *akle*, odnosno *nadite*. U ova dva društva su one također uživale povlašten položaj. Judaizam i islam, pak, su jedine svjetske religije koje ne zahtijevaju i ne poštuju celibat. Dapače, slave obitelj.

U poglavlju “Celibat u svrhu očuvanja sjemena” autorica raspravlja o celibatu kao sredstvu za zdraviji život i veću snagu muškaraca. Suzdržavanje u profesionalnom sportu je prisutno još od antičkih Grka i njihovih nastupa na olimpijadama. Makar brojna istraživanja nisu dokazala korelaciju između spolnog suzdržavanja i uspjeha, brojni treneri se drže te doktrine i danas. Sylvestar Graham, S. B. Woodward i William Alcott su 30-ih godina 19. st. utemeljili američki pokret muške čednosti, koji je zahtijevao celibat prije braka i bio prvi koji je zahtjev za predbračnim celibatom nametao muškarcima, a ne

ženama. Njihov suvremenik dr. John H. Kellogg tvrdio je da seks usporava razvoj i “otupljuje um“, a ključnim za uspješno susprezanje seksualnih nagona je smatrao pravilnu prehranu, točnije, “čudotvorne” kukuruzne pahuljice za umirenje tijela.

Dok je dobrovoljni vansamostanski celibat muškaraca gotovo u pravilu bio vezan uz homoseksualizam (poput Leonarda da Vinci i sir Isaaca Newtona), pedofiliju ili impotenciju (stari Rimljani su patili od impotencije zbog velikih količina olova koje su u organizam unosili iz vodovodnog sustava), ženski dobrovoljni celibat je kroz povijest bio češći. Autorica navodi poznate primjere Ivane Orleanske, Amazonki, Elizabete Tudor (u čiju je čast nova američka kolonija prozvana upravo Virginia) i Florence Nightingale. Nadalje, krajem 19. st. tisuće su Britanki slavile svoje “usidjelištvo” kao promišljeni štrajk protiv inferiornosti u društvu. Njima nasuprot, *Pokret uzvišenog majčinstva*, pod utjecajem teorije seksologa Havelocka Ellisa koji je tvrdio “da je žensko osobito područje rađanje“, slavilo je majčinstvo i žalilo te neudane žene.

Celibat je smatran dužnošću žena te u većini svjetskih društava važe dvostruka mjerila, točnije pravila ponašanja postavljena isključivo za djevojčice i žene. Kinezi su osiguravali čednost svojih djevojčica vezujući im stopala, a ta je praksa bila aktivna sve do početka 20. stoljeća. Kod muslimanima je “ubijanje zbog časti” žene koja osramoti obiteljski ugled često i danas, isto kao i osakaćivanje ženskih spolnih organa u Somaliji, Sudanu, velikom dijelu Zapadne Afrike

i na arapskom poluotoku. U 16. i 17. st. su žene/supruge u Europi dobivale “pojas nevinosti“, a ključ je imao samo suprug. S druge strane, u 17. i 18. st. se u Engleskoj upozoravalo na povezanost i dinamiku čednosti i prostitucije, koje je u direktnu vezu doveo Bernard Mandeville u djelu *Skromna obrana javnih bludnica: ili esej o kurvanju*. Predložio je da se ozakonjivanjem prostitucije pruži zaštita djevicama.

Pod “suzdržavanje zbog prave svrhe” autorica ubraja “politiku jednog djeteta” u Kini nakon 1979. godine, suzdržavanje nakon poroda koje povećava plodnost i *Pokret dobrovoljnog majčinstva* s kraja 19. st. Suprotan dobrovoljnom suzdržavanju je prisilni celibat. Sve do 1882. su profesori na Oxfordu i Cambridgeu prihvaćali položaj isključivo pod uvjetom da ostanu neženje, kao i učiteljice u carskoj Rusiji. Uz nestupanje u brak kao uvjet osobnog napretka, kastiranje je drugi način kojim se prisiljavalo na celibat u istu svrhu. U Kini i Bizantu je kastriranje omogućavalo napredovanje u karijeri, a ne smijemo zaboraviti niti na kastrirane operne pjevače u Europi koji su još za života bili slavni i obožavani. Kastracija se koristila i u kombinaciji s načelima eugenike. Tako je u III. Reichu sterilizirano oko 400 000 ljudi gena “neprikladnih za razmnožavanje“.

U književnosti je celibat česta tema. Među djela koja slave čednost se ubrajaju *Izgubljeni raj* Johna Miltona, *Pamela ili nagrađena krepost* Samuela Richardsona, *Svijet prema Garpu* Johna Irvinga i, “zacijelo najpoznatije književno djelo koje uzvisuje čednost“, *Krojcerova sonata* Lava Tolstoja, koja je, zbog teze da

je čednost suštinski vezana za moralno zdravlje čovječanstva, utjecala i na svjetonazor Mahatme Gandhija.

Knjiga završava poglavljem “Novi celibat“. Statistički podaci danas ukazuju na pravi egzodus svećenika i opatica iz samostana, što je iznjedrilo brojne udruge za ukidanje celibata: *Corpus* u SAD-u, *Mi smo crkva* u Austriji i *Katolici s vizijom* u Kanadi. S druge strane, svjedoci smo “ponovnog rađanja čednosti“. Pokret *Prava ljubav može čekati*, koji poprima razmjere masovnosti, dokazuje da čednost kod mladih danas više nije smatrana čudnom. Na kraju je važno spomenuti utjecaj koji je pojava i širenje AIDS-a izvršila na propagiranje suzdržavanja od spolnih odnosa.

Na kraju autorica zaključuje da celibat nije nužno bio vezan uz religijske redove, već uz društvene definicije te da je tijekom stoljeća bio ključni element ljudskog postojanja u različitim kulturama.

Knjigu smatram vrlo informativnom jer donosi brojne primjere iz različitih razdoblja i kultura koji pokazuju da je celibat bio ključan element ljudskog postojanja kroz stoljeća.. No, ipak njezinim glavnim dostignućem smatram dokazivanje kako celibat nije uvijek bio prisilan, a time i neprirodan, i vezan uz religijska načela, već upravo uz društvene definicije.

Vlatka Leskovec

Margaret Macmillan, *Mirotvorci, šest mjeseci koji su promijenili svijet*, Naklada Ljevak, Zagreb 2008, str. 686 (prijevod s engleskoga Janko i Neda Paravić)

Krajem prošle godine Naklada Ljevak je izdala knjigu *Mirotvorci, šest mjeseci koji su promijenili svijet* kanadske autorice Margaret Macmillan. Prvo izdanje, ono na engleskom jeziku, knjiga je doživjela sedam godina ranije. Tema se možda ne može iščitati iz naslova, ali je zato vidljiva iz fotografije na naslovnici knjige. Fotografija prikazuje britanskog premijera Davida Lloyda Georga, francuskog premijera Geogrea Clemenceaua i američkog predsjednika Woodrowa Wilsona na mirovnoj konferenciji u Parizu nakon završetka Prvog svjetskog rata. Upravo kroz prizmu odnosa između njih trojice (fotografija za naslovnicu je odabrana namjerno jer na njoj nema predstavnika četvrte sile pobjednice u ratu, predstavnika Italije Vittoria Orlando, jer on nije niti sudjelovao u raspravama ako se one izravno nisu ticale Italije) autorica pokušava dočarati poslijeratni Pariz, ali i zakulisne te političke igre koje su dovele do "crtanja" novih granica na svjetskoj političkoj karti temeljenih na pravu samoodređenja. Sama Wilsonova ideja "pravednog mira" teško je bila prihvatljiva Europljanima pobjednicima u ratu jer je za rat netko morao biti kriv, a štete je trebalo nadoknaditi.

Na početku knjige nalazi se popis fotografija, nakon čega slijede zahvale. Zatim je tu kratka bilješka o nazivima mjesta koja su mnogo puta kroz povijest mijenjala imena. Autorica napominje da se koriste ona imena korištena na

konferencije 1919. godine. Slijede karte: Njemačke, Istočne i Srednje Europe, Bliskog istoka i Kine, Japana i Pacifika s jasno iscrtanim, tj. obilježenim spornim teritorijima oko kojih je i trebala raspraviti mirovna konferencija u Parizu.

U uvodu se govori o užasima i posljedicama rata. Gotovo neočekivana predaja Njemačke saveznicima dovela je do situacije da je bilo potrebno sklopiti mir, a kako je Clemenceau rekao: *Mnogo je lakše voditi rat nego sklapati mir.* (str. 25)

Prvi od ukupno osam dijelova knjige pod naslovom *Priprema za mir* govori upravo o tim priprema. Opisuje se dolazak američkog predsjednika Wilsona u Europu. Pariz je odisao optimizmom. Svi su bili puni elana i poleta. Delegacije raznih država i s raznim očekivanjima došle su u Pariz, a sam Wilson dočekan je kao spasitelj.

Drugi dio, *Novi svjetski poredak*, govori o prvim susretima i počecima razgovora, odnosno iznošenju ideja o sklapanju mira. Svi su se složili da je potrebno brzo djelovati jer bi odgađanje sklapanja mira, poglavito s Njemačkom koja je označena kao glavni krivac za rat, moglo otežati provedbu potpisanih uvjeta. "Velika četvorka" se našla pred problemom gladi koja je sve više zahvala Europu pa je bilo potrebno raspodijeliti humanitarnu pomoć. Već u ranom početku konferencije stvarni problem predstavlja Rusija u kojoj je građanski rat pa ni sami "mirotvorci" nemaju ideju kakav stav zauzeti prema Rusiji. U drugom dijelu autorica je opisala osnivanja mnogobrojnih radnih i ekspertnih skupina za sve kompleksne probleme koji se odgađaju za kasnije. Autorica je opisala

i rasprave o osnivanju Lige naroda na temelju Wilsonovih 14 točaka. Liga naroda kao preteča Ujedinjenih naroda bila je potrebna i zbog podjele mandata nad državama koje nisu sposobne ili još uvijek spremne vladati svojim područjem.

Treći dio knjige predstavlja svu kompleksnost problema u kojem se nalaze "mirotvorci" što je jasno iz njegova naslova: *Ponovno Balkan*. Ovdje se govori o novonastaloj Jugoslaviji, te o Rumunjskoj i Bugarskoj. Autorica opisuje sporne teritorije navedenih zemalja i njihovih susjeda. Od spora Jugoslavije i Italije, Rumunjske i Mađarske, Mađarske i Jugoslavije, Rumunjske i Bugarske, Bugarske i Jugoslavije... do budućnosti Albanije. Zadnje poglavlje trećeg dijela knjige govori o stanci mirovne konferencije jer su predstavnici imali unutarnjopolitičke obveze.

U četvrtom dijelu knjige, *Njemačko pitanje*, opisan je nastavak konferencije. Tu se govori o, po mnogima najvažnijem problemu, sklapanju mirovnog ugovora s Njemačkom. Budući da se prema niti jednoj drugoj državi nije moglo postaviti bez da se ne znaju uvjeti mirovnog ugovora s Njemačkom, on je bio od presudne važnosti. Njemačku se moralo kazniti i spriječiti u budućnosti od mogućeg ponovnog narušavanja poretka. Istodobno ju je bilo potrebno i poniziti, ali i kazniti onoliko koliko je sama bila sposobna izdržati i platiti. Naime, prevelika kazna mogla je dovesti od situacije da Njemačka zbog nemogućnosti plaćanja reparacija ne plati ništa. Autorica je u ovom dijelu knjige

opisala zastoj konferencije zbog uvjeta mirovnog ugovora s Njemačkom.

Peti dio knjige, *Između istoka i zapada*, govori o preporodu Poljske i uspostavi poljske države. Način i shvaćanje državnosti naroda bivše Austro-Ugarske Monarhije, opisan je kroz nastanak Čehoslovačke. Tu je opisana i propast Austrije koja se, šokirana porazom, teško snalazila u novonastalim uvjetima. Prevelika metropola Beč sada je svojom veličinom samo stvarala probleme novoj i maloj državi na rubu gladi. U zadnjem poglavlju opisuje se Mađarska koja se kratkim izletom u boljše vizam pokušala spasiti posljedica rata, ali bezuspješno.

U šestom dijelu, *Nemirno proljeće*, autorica govori o formiranju "Vijeća četvorice" zbog ubrzavanja dogovora, ponajviše oko sklapanja mirovnog ugovora s Njemačkom. U drugom poglavlju je opisana Italija koja napušta konferenciju zbog nezadovoljstva ispunjavanja njenih teritorijalnih zahtjeva. Neslaganje s Japanom, saveznikom u ratu, bilo je najočitije po pitanju rasne jednakosti. Iako su saveznici uvjerovali Japance da se jednakost podrazumijeva, ipak nisu pristali to i pismeno potvrditi u povelji Lige naroda. Odnos "mirotvoraca" prema Kini najočitiji je i prema naslovu četvrtog poglavlja šestog dijela knjige: *Bodež u srce Kine*.

Sedmi dio knjige pod naslovom *Požar na Bliskom istoku* za razliku od prvih šest koji svi od reda imaju po četiri, ima pet poglavlja. Autorica ovdje govori o ideji Velike Grčke, odnosno o tzv. "Velikoj ideji" i Eleutheriosu Venizelosu, nazivajući ga najvećim grčkim državnikom nakon Perikla. Drugo poglavlje govori

o kraju jednog od tri carstva koje se raspalo u Europi nakon Prvog svjetskog rata, o kraju Osmanskog Carstva. U trećem i četvrtom poglavlju autorica opisuje borbu Arapa za nezavisnost te još i danas aktualan židovsko-palestinski sukob. Sedmi dio knjige završava u petom poglavlju, a teritorijalno smo ponovno u Istanbulu. Ovdje je predstavljen Kemal Atatürk i opisano stvaranje moderne turske države.

Osmi dio knjige, simboličnog naziva *Dovršavanje*, u samo jednom poglavlju opisuje upravo to: dovršavanje mirovne konferencije. Dvorana ogledala u versajskoj palači povijesno je mjesto gdje je potpisan mirovni ugovor s Njemačkom 28. lipnja 1919. godine. Tim činom završilo je “šest mjeseci koji su promijenili svijet”.

Na kraju se nalazi *Zaključak*, nakon čega slijede: *Bilješke*, *Bibliografija* i *Kazalo*. Knjiga završava *Pogovorom* Tvrtka Jakovine.

Više od 2200 bilježaka, velik broj izvora i zavidna literatura rezime je ove hvalevrijedne knjige koja kroz navedene brojke potvrđuje da se radi o doprinosu povijesnom istraživanju. Poglavitito je njena vrijednost u prikazu situacije na području Balkana i doživljavanju Hrvatske (u kontekstu knjige Jugoslavije) i Hrvata izvana, kroz oči najvećih državnika svijeta s početka 20. stoljeća. Svakako je kod prikaza knjige *Mirotvorci, šest mjeseci koji su promijenili svijet* potrebno istaknuti da je pisana jednostavnim stilom i lako se čita. Samim tim namijenjena je širokom krugu čitatelja.

Dragan Živković

Robert Mikac, *Afganistan. Nikad završen sukob*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2008, str. 272

Knjiga Roberta Mikca rezultat je teoretskog znanja i osobnog iskustva. Autor je završio poslijediplomski studij na Fakultetu političkih znanosti u Zagrebu, a magistrirao temom “Suvremeni Afganistan između stabilizacije i ponovne dezintegracije”. Osobno iskustvo steкао je vojnim angažmanom u misiji ISAF VII, od veljače do kolovoza 2005. godine. Knjiga je interdisciplinarni rad, a uz historiju obuhvaća prvenstveno politologiju (međunarodni odnosi i nacionalna sigurnost). Podijeljena je na 10 poglavlja, od čega deveto i deseto sadrže popis literature i priloge (popis važnijih događaja, konferencija te tablice i karte).

U *Uvodu* (21-42) autor definira svoje istraživačko pitanje, prikazuje osnovnu strukturu rada, temeljne pojmove te metodološki okvir koji je upotrijebio. Istraživačko pitanje glasi: Jesu li rezultati stabilizacije i rekonstrukcije u Afganistanu šest godina nakon intervencije dovoljni za dugoročnu stabilizaciju i obnovu zemlje? Metodološki okvir čine četiri komponente – komparativno istraživanje literature, analiza političkih djelovanja vezanih uz Afganistan, aktivno sudjelovanje na terenu i promatranje procesa, intervjui na terenu i komunikacije sa stručnjacima na području sigurnosti. Glavni pojmovi su terorizam, borba protiv terorizma, džihad, odnos fundamentalist – musliman, asimetrična prijetnja te sigurnost i stabilnost koje autor ukratko određuje.

Povijesni razvoj Afganistana te međusobno djelovanje unutarnjih i vanjskih čimbenika autor opisuje u drugom poglavlju (*Povijest Afganistana*, 43-94). Ti čimbenici su geopolitičko okruženje i s tim povezana strateška nadmetanja globalnih (Rusko Carstvo, Velika Britanija, SSSR i SAD) i regionalnih sila (Pakistan, Saudijska Arabija, Iran), etnička, vjerska i socijalna raznolikost Afganistana te nerazvijenost modernih afganistanskih institucija. Autor pokazuje kako je njihova kombinacija dovela do permanentnog ratnog stanja koje traje od 70-ih godina 20. stoljeća pa sve do danas. Također naglašava ključni utjecaj vanjskih faktora (djelovanje Saudijske Arabije, Pakistana i CIA-e) u oblikovanju radikalno-islamskih elemenata (tzv. arapski Afganistanci) u afganistanskom društvu. Na kraju poglavlja opisuje nastanak, oblikovanje i obilježja talibanskog pokreta.

U trećem poglavlju (*Intervencija*, 95-123) autor razmatra regionalne i globalne posljedice napada 11. rujna 2001. i operacije *Enduring Freedom*. Glavne posljedice u SAD-u su nastanak nove paradigme u međunarodnim odnosima (*Global War on Terror*) te razbijanje iluzije o nepovredivosti zemlje praćeno ograničavanjem i smanjivanjem javnih sloboda. Autor naglašava da su primarni ciljevi intervencije, uništenje talibanskog režima i infrastrukture Al-Qaide, postignuti. S druge strane pokazuje privremenost primarnih ciljeva te zanemarivanje sekundarnih ciljeva, stabilizacije i rekonstrukcije Afganistana. Od temeljnih promjena u regiji, autor navodi vanjskopolitički preokret Pakistana (s

pozicije glavnog podupiratelja talibana na poziciju glavnog saveznika SAD-a) te nastanak Nove velike igre sa SAD-om kao najvažnijim igračem.

U četvrtom poglavlju (*Faza stabilizacije*, 125-148) autor prikazuje političke, sigurnosne i financijske preduvjete potrebne za početak faze stabilizacije i rekonstrukcije. Politički okvir postavljen je Bonskim sporazumom kojim je izabrana Privremena vlada te započet postepeni proces oblikovanja glavnih državnih institucija. Kao sigurnosna potpora trebala je poslužiti misija ISAF-a. Autor naglašava početnu ograničenost misije na Kabul i okolicu te njeno trajno obilježje, nedostatan broj vojnika. Po autoru, četiri su razloga za nedovoljan broj vojnika – protivljenje SAD-a i Rusije većem angažmanu, nevoljkost članica NATO-a (prvenstveno europskih) za slanje većih vojnih formacija te UN-ove garancije Sjevernom savezu da će moći utjecati na broj angažiranih vojnika ISAF-a. Za prikupljanje financijskih sredstava trebale su poslužiti donatorske konferencije. Uz opis pojedinih konferencija, autor navodi i njihove negativne posljedice koje se očituju u neracionalnom trošenju sredstava na političku korupciju i uvozno orijentiranu ekonomsku politiku.

Predmet interesa petog poglavlja (*Reforma sigurnosnog sektora*, 149-176) jest reforma sigurnosnog sektora koja je označena kao krucijalni projekt za uspjeh u fazi stabilizacije i rekonstrukcije. Reforma obuhvaća pet stupova podijeljenih po zemljama nositeljicama projekta: (1) obuka i opremanje Afganistanske nacionalne vojske (ANA)

koju provodi SAD, (2) reforma i opremanje Afganistanske nacionalne policije (ANP), što je zadaća Njemačke, (3) reforma pravosuđa, za koju je zadužena Italija, (4) borba protiv narkotika, za koju je zadužena Velika Britanija, (5) razoružanje, demobilizacija i reintegracija (DDR projekt), u koje je najviše uključen Japan. Autor analizira reformske stupove te ocjenjuje njihovu (ne) uspješnost. Kao glavne probleme u formiranju ANA-e, autor navodi uništenju infrastrukturu i objekte, nedostatak jedinstvenog sustava naoružanja i opreme, nedovoljan broj instruktora, nepismenost i jezičnu barijeru, neredovitu isplatu plaća i dezerterstvo te nevoljko sudjelovanje u vojnim operacijama protiv talibana. Unatoč problemima, reforma ANA-e označena je kao relativno uspješna. Za razliku od ANA-e, projekt obuke i ustrojavanja ANP-a, izuzevši Kabul, nije ostvario svoje ciljeve te je označen kao neuspješan. Najuspješniji stup je DDR projekt, a njegovu uspješnost autor vidi u dobrom upravljanju afganistanskih vlasti i predanom sudjelovanju partnera (posebice Japana). Najvažniji stup, pravosuđe, ocijenjen je neuspješnim sa sličnim problemima kao i reforma ANP-a, funkcioniranje sustava izvan "otoka zvanog Kabul" je minimalno. Neuspješnim je ocijenjena i borba protiv narkotika.

U šestom poglavlju (*Pokrajinski rekonstrukcijski timovi*, 193-209) autor opisuje oblikovanje pokrajinskih rekonstrukcijskih timova (PRT-ovi) te prikazuje glavne prepreke u njihovom daljnjem razvoju. Autor određuje PRT-ove kao interdisciplinarne, administrativne

jedinice s tri središnje zadaće: podrška i proširenje utjecaja središnjih afganistanskih vlasti, stvaranje sigurnosti i rekonstrukcija zemlje. Navodi dva oprečna stajališta o razlozima njihovog formiranja. Prvo stajalište smatra da su nastali kao jedan od tri vojna modula međunarodnih snaga (uz snage vezane za operaciju *Enduring Freedom* te ISAF) djelatnih u Afganistanu. Drugo stajalište tvrdi da su samo jedan od elemenata šire vojno-civilne strategije djelovanja u Afganistanu, zapravo nastavak operacije *Enduring Freedom* i ISAF-a. Autor utvrđuje tri modela PRT-ova – američki, britanski i njemački .koji se uz zemlju nositeljicu razlikuju i po načinu funkcioniranja te projektima koje provode. Pokrajinski rekonstrukcijski timovi i njihovo djelovanje sastoji se od tri komponente – civilne, vojne te humanitarnih djelatnika različitih organizacija. Faza proširenja PRT-ova sadržavala je četiri etape, koja se smjerom obrnutim od kazaljke na satu širila od sjevera zemlje prema istoku. Glavne probleme u daljnjem razvoju autor vidi u nedostatnim resursima, nedovoljnoj pripremljenosti za misije, nedostatnoj komunikaciji između PRT-ova te između njih i humanitarnih agencija, jezičnoj barijeri, prevelikom području djelatnosti pojedinačnog PRT-a, njihovoj netransparentnosti te nedostatnom broju PRT-ova.

U sedmom poglavlju (*Razvoj vlastitih sposobnosti i vanjski utjecaji*, 211-239) autor analizira napore afganistanskih vlasti u okončanju faze stabilizacije i rekonstrukcije te djelovanje vanjskih faktora bez kojih završetak ove faze nije moguć. Glavno dostignuće afganistanskih vlasti

vidi u uspostavljanju pravnog okvira kojeg čine ustav, zakoni te strateški dokumenti – Milenijski razvojni ciljevi, Afganistanska nacionalna razvojna strategija (ANDS) i Afganistanski ugovor. Milenijski razvojni ciljevi predstavljaju dugoročni, ANDS srednjoročni, a Afganistanski ugovor kratkoročni plan ostvarenja vladinih ciljeva. Utjecaj vanjskih čimbenika promatra kroz pojam “6+2 zemlje” (šest susjednih zemalja te SAD i Rusija). Od globalnih faktora na prvo mjesto stavlja SAD, a od lokalnih Pakistan, pri čemu naglašava nerazdvojitost afganistanskog i pakistanskog društveno-političkog konteksta.

Odgovor na postavljeno istraživačko pitanje autor daje u osmom poglavlju (*Zaključak*, 241-253). Njegov odgovor je negativan, a kao glavni razlog zauzastavljanja stabilizacije i rekonstrukcije ocjenjuje rat u Iraku čime je Afganistan postao drugorazredni interes. Smatra da je potrebno veće zajedničko djelovanje vanjskih faktora uz stavljanje naglaska na civilnu komponentu te jači trud afganistanskih vlasti kako bi se stabilizacija i obnova Afganistana mogla ostvariti.

Vedran Mikac